

Szatmári Judit Anna

Fischer Júlia és Társa

„Az elegancia elsősorban nyugalom, kényelmes semmittevés kérdése. Az elegáns ember valahol a bárónál vagy a meggazdagodott szabónál kezdődik, aki a Champs Elysée korzóján úgy jelenik meg, mint egy modern centaur: félig emberforma, félig kocsiban ül.”¹

A 19. század második felében a textilipar fejlődésének, valamint az erre épülő, immár tervezők és üzletemberek által irányított, gyorsan változó, lapok által terjesztett párizsi divatnak köszönhetően a nőiszabó-ipar Európa-szerte fellendült. A nagyvárosi életmód és a korábbinál szélesebb középosztály bekapcsolódása a fogyasztásba mind olyan tényezők voltak, amelyek vonzó szakmává tették a szabóságot, így az kellő tehetség, üzleti érzék és kitartás mellett a vagyonosodás lehetőségét kínálta. Az egyesítés (1873) utáni Budapesten is sorra alakultak a szalonok, amelyeknek vezetői Párizs felé tekintettek.

Ebben a gazdasági-társadalmi közegben kezdte meg munkásságát és alapozta meg családjá jövőjét Fischer Júlia, egy debreceni zsidó családból származó tehetséges szabónő. A névadó alapító mellett több családtag – előbb a sógornő és a férj, majd a gyerekek közül kettő – vált részesévé a vállalkozás történetének. A familiáris szemléletre, az apáról fiúra – itt anyáról lányra – szálló iparra számos példát láthatunk a híres hazai divatszalonok között is – elég a Holzer, Girardi, Berkovits vagy Rotschild neveket említeni. A szalonokat és vásárlóikat érintő történelmi események, jogszabályi keretek hasonló mozgásteret biztosítottak a magyar cégeknek is a 19–20. században, a Fischer Júlia és Társa cég ugyanakkor olyan egyedülálló üzleti megoldásokkal teli utat járt be, mely számos tekintetben megkülönböztette őt versenytársaitól. Tanulmányomban azt a kérdést igyekszem megválaszolni – bemutatva a cég fordulatos történetét –, hogy Fischer Júlia hogyan építette fel divatcégét, és karrierje hogyan befolyásolta családjá társadalmi helyzetét; majd a halála után, a két világháború között a következő generáció által követett üzleti stratégia mennyiben felelt meg az akkori magyar szakma és társadalom divatról alkotott felfogásának, és ez milyen következményekkel járt a cég működésére, a család további helyzetére nézve.

¹ Balzacot idézi Nádai 1926: 7.

A DOLGOZÓ NŐ

Az alapító 1866. február 22-én, Debrecenben született, Fischer Márton és Grünberger Amália gyermekeként.² Szülei elegendőnek tartották volna, ha a szokásos női szerepmoddellnek megfelelően csupán a háztartásban szükséges ismereteket tanulja meg, ő azonban kezdettől szabónő akart lenni.³ Kitartása célt ért, szülei hozzájárultak, hogy tanulóéveit⁴ 1880-ban Debrecenben, Ring Máriánál kezdje meg. Hamar kitűnt ügyességével, szorgalmával, mert annak ellenére, hogy szokás szerint a tanuló szülei fizettek a mesternek, ő „már a második hónapban 6 Ft fizetést kapott, ami akkor nagy szó volt”.⁵ Képzése végére ez az összeg már 20 osztrák értékű forintra rúgott. Ezután került – még szüleivel – Budapestre,⁶ az ország divatközpontjába. A költözés okára Fischer Júlia nyilatkozataiban nem tért ki, ahogy szülei foglalkozására sem. Édesanyjától örökölhette azonban a munka és a vállalkozás iránti elkötelezettségét, akinek később Pesten „gyümölcs- és kenyéreladási üzlettulajdonosként” önálló cége lett.⁷

A fiatal lány az előkelő belvárosi Áts és Társa cégnél kezdett dolgozni,⁸ heti 5 forintos fizetéssel, mint „első rendű angol derék varrónő”.⁹ Ez a beosztás a női szabóságban a legmagasabb szintet jelentette, amit a lányok jó része el sem ért – vagy ambíció hiányában, vagy mert idő előtt férjhez ment és abbahagyta a szakmát. Az akkor divatos, látványos redőzésű turnűrös szoknyákhoz képest ugyanis a fűző által deformált felsőtestre tökéletesen simuló kabátot, felsőrészt varrni jóval nagyobb kihívást jelentett. Az „angol” szó arra utalt, hogy az 1880-as évekre a női öltözködés, és így az azt készítő ipar is egyértelműen kettévált. A londoni szabók által már a század eleje óta készített férfiruhatípus, a későbbi öltöny női megfelelőjét, a gyapjúsövetből készült kosztümöt és felsőkabátokat készítő „angol” szabóság jelent meg az alkalmi selymöltözeteket és egyéb dekoratívabb ruhadarabokat készítő „francia” szabóság mellett. A kosztümök kivitelezése speciális kidolgozást – bélelést, vásznazást – igényelt, hogy a férfiakéhoz hasonlóan ránc nélkül idomuljon a testre; mindezt a gözzel, vasalással jobban alakítható gyapjúsövet is lehetővé tette. Rövidebb (nem uszályos, a földtől néhány centivel feljebb végződő) szoknyával, időtálló, azaz a napi divat „túlzó” formáitól tartózkodó megjelenésével előbb a munkavállalásra kényszerült

² BFL VII.102.a. 1906-136.

³ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. 3.

⁴ Az 1884. évi XVII. tc. szabályozta újra az iparoktatást és iparűzést.

⁵ *Magyar Divatipar* 1922. (4.) 1. 7.

⁶ A *Budapesti Czim- és Lakjegyzék* szerint 1882 és 1885 között az egyetlen Fischer Márton nevű beköltöző házaló volt, és utóbbi időpontban a VII. Dob utca 2. szám alatt lakott. Nem bizonyított azonban, hogy Fischer Júlia édesapjáról van szó.

⁷ *Budapesti Czim- és Lakjegyzék* 1896–1897: 299. A magáncégek jegyzékében „Fischer Mártonné szül. Grünberger Amália tejsarn. gyümölcs- és kenyéreladási üzlettulajdonos. Cégvezető Fischer Mór. VI. Ó utca 23.” szerepel.

⁸ Az Áts és Társa cég székhelye: Szervita tér 4., közli F. Dózsa 1989: 156; illetve lásd még *Budapesti Czim- és Lakjegyzék* 1904. május–1905. április.

⁹ *Magyar Divatipar* 1922. (4.) 1. 7.

nők praktikus öltözékévé, majd általános délelőtti utcai és utazó viseletté vált ez a stílus. Még a két világháború között is betöltötte ezt a szerepet, és egy jól szabott kosztüm évekig használható alapdarabot jelentett a ruhatárban. Ez volt ugyanakkor – habár nem a leglátványosabb és legdivatosabb, de – az egyik legdrágább női öltözet, egyrészt amiatt, mert elkészítése sok időt, nagy szakértelmet igényelt, másrészt mert a szabók egy-egy darabot igyekeztek magas áron értékesíteni, hiszen sokoldalú és tartós használata miatt évekig nem számíthattak újabb megrendelésre.

Az Áts és Társánál betöltött állása mellett a megrendelők körében néhány év után ismertté váló¹⁰ Fischer Júlia önállóan is kezdett munkát vállalni. A szükséges próbák feltehetőleg a megrendelők lakásán zajlottak, a munkát pedig otthon végezhetette el.¹¹ A többletpénzkeresettel nyilvánvaló célja a saját szalon nyitása volt, ami körülbelül egy év alatt sikerült neki – köszönhetően egy fizetségül kapott szalongarnitúrának is.¹² Az első szalon helye „csak” a Váci körút 1. – a mai Bajcsy-Zsilinszky és Andrássy út sarka – volt, ami ugyan kijebb esett a Belváros legelegánsabb bevásárlóutcáitól, a Ferenciek tere és a mai Vörösmarty tér közötti területtől, de központi elhelyezkedésű volt, sőt az Andrássy út révén egy akkoriban kiépülő, fejlődő városrészhez tartozott.¹³ Iparigazolványát a VI. kerületi előljárásnál mint iparhatóságnál 1888-ban, tehát 22 évesen kérte ki, és a következő év első napjaiban kapta meg.¹⁴ Stabil megrendelői köre és az olcsó munkaerő lehetővé, a korszak bonyolult és díszes öltözékei pedig indokoltá tették, hogy már kezdetben két segéddel és nyolc tanonccal dolgozzon, akiknek száma hamarosan nyolcra, illetve húszra nőtt.¹⁵ Fischer Júlia idős korában úgy értékelte ezt az időszakot, hogy habár megrendelése sok volt, hiányzott a forgótőkéje a növekedéshez és a megfelelő kereskedelmi szakértelme az üzletvezetéshez.¹⁶

Az akkori szalonok életében mai kifejezéssel élve a „kreatív igazgató”, tehát a szabómester (gyakran az úgynevezett direkttrisszel, szalonvezetővel együtt) és a kereskedelmi vezető volt a legfontosabb személy. Szerencsés volt, ha a mester üzleti érzékkel is rendelkezett – mint például Holzer Sándor¹⁷ –, de megoldást

¹⁰ Az Áts és Társánál töltött három év után kezdett megrendeléseket kapni, és egy évig tartott, míg megnyitotta saját műhelyét, tehát feltehetően 1884-től dolgozhatott ott (*Magyar Divatipar* 1920. [2.] 22. 3).

¹¹ Ekkori lakcíméről biztosat nem tudni, mert a *Budapesti Czim- és Lakjegyzék* 1888-as kiadásában még nem szerepel önállóan.

¹² A Marmorstein kárpitos nővérének készített kelengye és menyasszonyi ruha teremtette meg a lehetőséget, hogy megnyissa saját műhelyét, mivel fizetségül egy szalongarnitúrát kapott (*Magyar Divatipar* 1920. [2.] 22. 3).

¹³ *Magyar Divatipar* 1922. (4.) 1. 7.

¹⁴ BFL VII.2.e. Cg. 7549. 46478/1917. Iparigazolvány száma: A lajstrom 319. szám, 11911/VI. k. e. 1888.

¹⁵ *Magyar Divatipar* 1922. (4.) 1. 7.

¹⁶ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. 3.

¹⁷ Holzer Sándor, Holzer Simon fia, édesapja halála után, 1895-ben vette át a családi szalon vezetését, és azt hamarosan áruházzá bővítette. A női szabók érdekeinek képviselőjében elnöke volt

jelentett az is, ha egy rátermett családtag vagy egy megbízható alkalmazott vitte a gazdasági ügyeket. A 19. században és a 20. század első felében a reklámozás, az üzleti kalkuláció és stratégiaépítés a kisiparban kezdetlegesen, inkább ötlet-szerűen működött. Az 1918-ban alakult Nőiruhakészítők Országos Szövetsége éppen ezért rendszeresen szervezett előadásokat, és írt ezek fontosságáról lapjában, a *Magyar Divatiparban*. A kalkuláció különösen azoknak okozott gondot, akik „művészi”, tervezői vénával megáldva inkább az anyagokra, szabásvonalakra, divatváltozásokra fókuszáltak – ilyen volt Fischer Júlia is. A hiányzó kereskedelmi vezetés problémáját az oldotta meg, amikor férjhez ment Fehérvári Ignác¹⁸ banktisztviselőhöz.¹⁹ Az 1890-ben kötött házasságuk alkalmával házassági szerződést is kötöttek,²⁰ és a férj családjához, az V. kerület Bálvány (ma Október 6.) utca 2. szám alá költöztek a Lipótvárosba,²¹ a szalon azonban ekkor még maradt a Váci körúton. Szerződésük deklarálja, hogy a feleség eddig is egyedül vezette a céget, így annak a házasság után is egyedüli tulajdonosa marad, és munkáját folytatni fogja. Férje ettől kezdve üzletvezetőként részt vesz a vállalkozásban, aminek fejében a bevétel 50%-a illeti meg. Házassági szerződés gyakran kísérte a vagyonos rétegek esküvőit, de csak elvétve fordult elő, hogy a jövőbeni feleség maga teremtette egzisztenciával lépett frigyre, sokkal általánosabb volt, hogy szüleitől kapott hozománya jelentette a vagyonát. Ezt a korszak patriarchális szemléletének megfelelően a férj kezelte, ám ezzel együtt is a feleség vagyonának része maradt.²² Fischer Júlia esetében azonban két egyenrangú fél megállapodásáról volt szó, ami a házasság folyamán mindvégig jellemző maradt. A férj rokonai ugyanazon évben kölcsönt is nyújtottak az asszonynak a cég érdekében, amelyet a szerződés értelmében nem kellett visszafizetnie, míg a házasság fennállt, így inkább ajándéknak tekinthető.²³

---

a Nőiruhakészítők Országos Szövetségének, tagja a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának, és számos ügyben szószólója a ruházati iparnak.

18 A Fehérvári feltehetőleg magyarosított név: a Weiszberger szó szerint Fehérhegyit jelent. Fischer Júlia későbbi üzlettársa, Weiszberger Hermína a sógornője volt, egy 1890-as kötelezvényen pedig Fischer Júlia egy Weiszberger Joachimtól és nejétől kapott kölcsönt ismert el (BFL VII.185. 1890-3217).

19 Elképzelhető, hogy férjét is munkáján keresztül ismerte meg. Visszaemlékezése szerint az egyik első vevője dr. Kőhegyiné, későbbi sógornője volt, aki több barátját is elhozta (*Magyar Divatipar* 1920. [2.] 22. 3).

20 BFL VII.185. 1890-3216.

21 Az 1891–1892-es *Budapesti Czim- és Lakjegyzékben* szerepel először Fischer Júlia női szabó, akinek lakcíme Bálvány utca 2.

22 Gyáni 1995a: 12.

23 Kötelezvény, 1890. Fischer Júlia Weiszberger Joachimtól és nejétől, Rosenberg Bettitől 5000 forint kölcsönt ismer el, melyet mindaddig nem köteles visszafizetni, míg Fehérvári Ignáccal való házassága fennáll. A két házaspár azonos címen lakott. Feltehetőleg a férj szüleiéről van szó (BFL VII.185. 1890-3217).

A CSALÁDI CÉG TERJESZKEDÉSE

A házaspár közös munkája sikeresnek bizonyult. Fehérvári Ignác felesége modelljeit elkezdte Romániába, Szerbiába és Boszniába exportálni.²⁴ Az alapító célja azonban elsősorban Budapest előkelő társaságának megnyerése volt, így a céget ennek megfelelő helyszínre kellett költöztetni.²⁵ A célkitűzést (egyres dokumentumok utalása szerint) 1893-ban sikerült megvalósítani, az új üzlet a Koronaherceg (ma Petőfi Sándor) utca 18. szám alatt nyílt meg, és a házaspár oda is költözött.²⁶ Az ottani működés kérelmezéséről ugyanakkor csak 1897-ből maradt fenn irat a IV. kerületi iparhatóságnál.²⁷ Ekkor jegyezték be a cégbíróságon egyéni cégeként az addig csak iparendéellyel működő szabóságot az új székhellyel,²⁸ rögzítve Fehérvári Ignác cégvezetői minőségét, és a szabóság mellett a női divatáru-kereskedelmi tevékenységet is.²⁹ A cégalapításra feltehetőleg azért került sor, mert a cég mérete ekkor már meghaladta a kisipar kereteit, illetve a nemzetközi kapcsolatok miatt is szükséges lehetett komolyabb szintre emelni a működést – a kettő nyilván össze is függött. 1898-ban lépett be a cégbe Fischer Júlia sógor-nője, így a cég formája közkereseti társaságra,³⁰ elnevezése pedig Fischer Júlia és Társa névre módosult,³¹ amit a teljes működés alatt megtartottak. Fehérvári

²⁴ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. 3.

²⁵ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. 1.

²⁶ Fischer Júlia lakcíme, *Budapesti Czim- és Lakjegyzék* 1896–97: 622.

²⁷ Koronaherceg utca (ma Petőfi Sándor utca). A cégiratokban némi bizonytalanság mutatkozik a pontos házszám tekintetében. A BFL VII.2.e. Cg. 5731 (Régi Cg. 1897/783) 110390/1897. számú irat (1897. november 22.), valamint a IV. kerületi előljáróság 13763/1897. számú irata szerint Fischer Júlia áttette székhelyét a Koronaherceg u. 18-ba (feljegyezve A iparlajstrom 1582 tétele). Alapja a dr. Weiner Adolf ügyvéd által a VI. kerületi előljáróságához benyújtott 26601/1897. sz. irat, melyben Fischer Júlia (lakik IV. Koronaherceg u. 18.) bejelenti, hogy női szabó iparát és divatáruüzletét, melyet az 1889. január 2-án, 11911/88. sz. alatt kiadott iparigazolvány alapján a VI. ker. Váci körút 1. alatt gyakorolt, 1893. augusztus 1. napján a IV. ker. Koronaherceg u. 18. alá áthelyezi (feljegyezve A iparlajstrom 319/88. szám alatt). Ugyanakkor a BFL VII.2.e. Cg. 7549. 46478/1917. Másolat a VI. ker. Előljáróság Iparlajstroma 319. tételéről, 1917. szeptember 21. szerint az ipar állandékában történt változás: 1893. augusztus 1-jén áthelyezte IV. ker. Koronaherceg u. 4. sz. alá. Másutt: BFL VII.173. 1895-0861. Meghatalmazás, 1895. Itt a telephely a Koronaherceg u. 8. alatt szerepel. Ez feltehetően elírás.

²⁸ A ház történetéről: Pekár 1992.

²⁹ BFL VII.2.e. Cg. 5731. 117798/1897. Végzés, 1897. december 13.

³⁰ Az alapító közkereseti társasági szerződést kötött a szintén női szabó Frieber Alajosné szül. Weiszberger Herminával, aki csendestárs maradt (BFL VII.2.e. Cg. 5731. 63032., 1898. június 29.). Iparigazolvány Frieber Alajosné szül. Weiszberger Hermina részére, aki női divatáru kereskedést szándékozik üzni. (Szám 9301/1898. Iparlajstrom D 1838, IV. kerületi Előljáróság, 1898. jún. 27.)

³¹ BFL VII.2.e. Cg. 5731. 69012/98. Végzés. E szerint a cég 1898. június 25-én kezdett tevékenykedni, Fischer Júlia női szabó és divatáru kereskedő és Frieber Alajosné Weiszberger Hermina nődivat-kereskedő voltak a tagok. Telep: IV. Koronaherceg u. 18. Másutt: Beadvány, 1917. március 20.: a közkereseti társaság a „volt Királyi Kereskedelmi és Váltótörvénytől 69082/1898 sz. végzésével a társas cégek jegyzékébe XXIV. kötet 213. lap bejegyeztetett”.

Ignác cégvezetői minősége ekkor is megmaradt.³² Mindezek alapján írhatta 1917-ben Fischer Júlia egy cégbíróági beadványában:³³

„Tizenkilenc éve dolgozom a Fischer Júlia és társa cég neve alatt. A céget én vezetem és vezetem, hiszen társamnak nem volt képviseleti jogosultsága sem. Hosszú, fáradságos munkálkodásom alatt szerzett reputációm, üzleti összeköttetésem ehhez a Fischer Júlia és társa céghez fűződnek.”³⁴

A társulás háttérében tőkebevonási szándék állhatott, legalábbis erre utal, hogy 1899-ben első ízben utazott az alapító Párizsba, hogy onnan szerezze be a legújabb modelleket és híreket a divatról.³⁵ Kezdetben – visszaemlékezése szerint – csak a Gerbeud cukrászdában figyelte meg a legújabb divatirányzatokat, az előkelő közönség ruháiról ellesve az újdonságokat, később jutott el Bécsbe, ahol a Stern és a Drecoll modellházakat látogatta, majd Párizsba.³⁶ A párizsi *haute couture* cégekkel való kapcsolat kiemelt jelentőséggel bírt a divatszalonok rangjának emelése szempontjából, hiszen Párizs diktálta a legkurrensebb, gazdagon díszített délutáni és alkalmi ruhák divatját – ez volt a már említett „francia” szabászat, ami a női divatban a fő szerepet játszotta. Előkelő, komoly forgalmú cég csak az lehetett, amelyik ebben a szegmensben tudott kitűnni. Az irányító francia divatházak ajánláshoz, kaucióhoz és bizonyos számú modell megvásárlásához kötötték az egyébként zártkörű kereskedelmi bemutatóik megtekintését a külföldi szabók számára, akik cserébe a kiválasztott modell többszörözésének jogát is megszerezték. Ennek díját viszont beépítették az árba, így az igen magasra rúgott, ami a magyar cégek számára luxusszámba ment. Párizsban egyébként számos cég foglalkozott angol női szabósággal is,³⁷ így ezen a téren is jobban lehetett ott tájékozódni. Az eredeti párizsi újdonságok behozatala a Fischer Júlia szalon széles kínálata és nemzetközi kapcsolatai érdekében is igen fontos volt, hiszen a cég lefedte a női öltözködés teljes spektrumát.

³² BFL VII.2.e. Cg. 5731. 69296. Fischer Júlia és tsa. cég beltagjának férje, Fehérvári Ignác részére cégvezetői közjegyzői meghatalmazást csatolja. Készült Schilling Rudolf közjegyző előtt, 1898. július 16.

³³ Ebben ismét az egyéni cégek közé való átsorolását kéri, a névhasználat megtartásával.

³⁴ BFL VII.2.e. Cg. 5731. Beadvány, 1917. március 20.

³⁵ *Magyar Divatipar* 1922. (4.) 1. 7.

³⁶ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. 3.

³⁷ Legismertebbek a Creed és Redfern cégek (De Marly 1980: 59–62).

A társ 1904-ben, tragikus körülmények között elhunyt,³⁸ és ezután igen hosszúnak tűnik a „rendezetlen jogviszonyban” való működés.³⁹ Fennmaradt irat nem bizonyítja, de a fővárosi lakcímgjegyzék szerint a céget valamikor 1904 táján,⁴⁰ talán épp a társ halála miatt, illetve után sikerült átköltöztetni az illusztris Ferenciek tere 4. szám alá,⁴¹ és ez maradt székhelye egész működése alatt.⁴² A budapesti lakcímgjegyzékekben felváltva szerepel „Fischer Júlia szabónő” és „Fehérvári Ignáczné” lakcíme, amely korábban a Ferenciek tere 2.,⁴³ ekkor a VII. kerület István tér 4. szám alatt volt. A férj saját néven nem minden évben szerepel a lakcímgjegyzékben, amikor viszont igen, akkor minden esetben a szalon címével.⁴⁴ Ekkorra tehát az időközben három gyermekkel is kibővült család már külön tudott költözni a rokonoktól és a szalontól is, habár nem saját tulajdonú ingatlanba, hanem bérelt lakásba. Az általuk választott környékek egyrészt – az üzlet révén – a Belváros, másrészt – a lakóhelyek alapján – a zsidó kispolgárság, középosztály és nagypolgárság által kedvelt Lipótváros–Erzsébetváros voltak.⁴⁵ Jövedelmük egyedül a cég bevételeiből származott, így tartotta el magát a háromgyermekes család.⁴⁶

1908-ban Fehérvári Ignác bejelentette cégvezetésének beszüntetését.⁴⁷ A pontos ok ismeretlen – talán egészségügyi probléma lehetett –, tény, hogy a felesége 1921-ben özvegyként hunyt el. Fischer Júlia lakcíme ezután évekig, még 1912-ben is, a VII. kerület Akácfa utca 45. szám alatt volt.⁴⁸ A lakcímekek változása nem utal látványos életszínvonal-emelkedésre, bár a lakások lehettek

³⁸ BFL VII.2.e. Cg. 5731. Beadvány, 1917. március 20. Csatolva a szobi járás főszolgabírójának 1904. július 2-án kelt levele, mely szerint dr. Kóhegyi Károly bajai és Fehérvári Ignáczné budapesti lakosok engedélyt kérnek a folyó évi június 29-én, Nagymaroson a Dunából kifogott és általuk sógornőjüként felismert özv. Friebert Alajosné szül. Weisberger Hermina hullájának a nagymarosi rk. temetőben való kiásatására, és a nagymarosi izr. temetőbe való eltemetésére. Az engedélyt megkapták. A két kérelmező egy levelet is bemutatott, hogy a nő öngyilkosságot tervezett.

³⁹ Fent idézett levelében arra utal Fischer Júlia, hogy az örökösök elérhetetlenek, mivel Amerikába távoztak, ezért a társas vállalkozási (közkereseti társasági) formát nem lehetett megszüntetni, hiába maradt egyedül a cégben.

⁴⁰ A cég címe Ferenciek tere 4. (*Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* 1904. május–1905. április).

⁴¹ A Ferenciek tere 2. és 4. szám alatti épületek 1904–1905-ben a Herczog M. L. czég és társai, a következő években az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság és Társai tulajdonában voltak, tőlük bérelték. Lásd *Budapesti Czim- és lakásjegyzék* 1905–1906. és 1907–1908.

⁴² BFL VII.173. 1905–1912. Meghatalmazás. Ebben a cég címe Bp. Ferenciek tere 4. A BFL VII.2.e. Cg. 5731. 101638/1903. számú levélben viszont még a Koronaherceg u. 18. szerepel.

⁴³ Fehérvári Ignáczné szabónő, *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* 1902–1903.

⁴⁴ Például *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* 1906 és 1909 a szalon címével.

⁴⁵ Gyurgyák 2001: 79.

⁴⁶ Meglehető fordulat, hogy 1906-ban az akkor már elismert szalontulajdonost család gyanújával – melyben férje is büntársként szerepelt – letartóztatták, majd két nap múlva kiengedték. A furcsa esetnek folytatása nem lett, talán félreértés okozhatta (BFL VII.102.a. 1906-136).

⁴⁷ BFL VII.2.e. Cg. 5731. 54449/908. Beadvány, 1908. május 12. Fehérvári Ignác bejelenti, hogy a cégből kilépett, cégvezetői jogosultságát megszüntetni kéri, további felelősséget nem vállal. Bejegyezve a kereskedelmi társas cégek jegyzékének XXIV. kötet 213. lapján, 4988. folyó és alszám alatt, 1908. július 23.

⁴⁸ Fischer Júlia szabónő, *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* 1909: 1236. Fehérvári Ignác maradt a szalon címén (*Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* 1909: 1221). 1912-ben nincs változás.

egyre tágasabbak és kényelmesebbek. A cég állandó és magas kiadásai – a modellek és alapanyagok rendszeres beszerzése és készleten tartása, az alkalmazottak bérezése – ugyanakkor a szabó iparosoktól általában is azt igényelték, hogy a befolyó pénzt ne magáncélokra, hanem a szalon céljaira használják.

A házaspár gyermekei idővel szintén szülei nyomdokaiba léptek. Közülük a cégben a legfiatalabb, az egyetlen lány, Fehérvári Aranka lett társtulajdonos. Két bátyja közül az idősebb, Hugó, Berlinbe költözött szabóként, Aladár pedig 1921-ben, anyjuk halálakor még műépítészként szerepelt,⁴⁹ a cég ezt követő átalakítása után azonban már részt vett húga vállalkozásában. Maga nem volt képzett szabó, így édesapja vonalát követte. Ő volt az egyetlen, aki az iparos-kereskedő családból az értelmiségi pályára lépett, egyetemét végzett.

Gyermekei által lejegyzett, a *Magyar Divatipar*ban megjelent visszaemlékezése szerint a hazai arisztokrácia vágyott elismerését az 1910 és 1920 közötti évek hozták meg Fischer Júlia számára.⁵⁰ Ennek hátterében a cég fejlődésén kívül az állt, hogy ekkorra erősödött meg a pesti divatipar annyira, hogy a legelőkelőbb, addig Bécsben vásárló hölgyeket is el tudta hódítani. Odescalchi Eugénie hercegnő emlékiratában így ír a 19. század végi arisztokrata vásárlási szokásokról:

„Múltak az évek, anyám és Elise szép lányokká serdültek. [...] Az első nagyobb utazás végcélja Bécs volt, ahová telente az erdélyi arisztokrácia hölgytagjai oly szívesen látogattak el. Pestet nem is érintették. [...] A hölgyvilág [...] inkább Bécsset választotta. Oda vonzották őket a szebbnél szebb boltok, ruhaszalonok, cipészek, fodrászok és azok a kozmetikus művészek, akik a hölgyeket széppé varázsolták.”⁵¹

A cég fénykora valamikor 1910 és 1915 között lehetett, ami egybeesett Fehérvári Aranka belépésével. Aranka 1910-től⁵² töltötte tanulóéveit a szalonban, és 1915-ben kért iparigazolványt,⁵³ ekkor lett társtulajdonos. A divat 1906-ban kezdett megváltozni: a fűző ettől kezdve fokozatosan tűnt el a neopempire vonalú, egyenes, magas derekú ruhák alól. Megszületett egy modernebb – de még mindig dúsan díszített, sok kézimunkát igénylő, luxusszintű – öltözködés, amely alkalmazkodott a – sportoló, utazó, dolgozó – nők változó helyzetéhez. 1910-re ez a divat lett általános, és a háború kitöréséig tartó néhány évben virágzott.⁵⁴ Nem elképzelhetetlen, hogy a fiatal, ambiciózus Fehérvári Aranka könnyen azonosult vele, épp jókor megújítva a szalon stílusát és kínálatát. Az I. világháború azonban komoly nehézségek elé állította a céget. A balkáni

⁴⁹ BFL VII.2.e. 7549/1922/2. Özv. Fehérvári Ignácné Fischer Júlia haláleset felvétele, 1922. április 12.

⁵⁰ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. 3.

⁵¹ Odescalchi 1987: 20. Odescalchi Eugénie 1898-ban született.

⁵² *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. 3.

⁵³ BFL VII.2.e. Cg. 7549. 10121/1915. Fehérvári Aranka IV. ker. elöljáróságnál 1915. augusztus 18-án kelt, A 33/1915. számú igazolványát benyújtja.

⁵⁴ Párizs vezető tervezői ekkor Paul Poiret és Mme Jeanne Paquin voltak, de ekkor kezdte működését Gabrielle (Coco) Chanel is.

kapcsolatokat nyilvánvalóan nem lehetett fenntartani, a párizsi beszerzés helyett pedig – a többi magyar szalonhoz hasonlóan – meg kellett elégedniük a konzervatívabb Béccsel.⁵⁵ Az üzlet sikeres továbbvitelét továbbra is a család női tagjai biztosították, Fischer Júlia lánya anyjához hasonló dolgozó nő lett – bár ez akkor már nem volt olyan szokatlan, mint az édesanya generációjánál.

Miután 1920-ban megünnepelték a cégnél és a Nőiruhakészítők Országos Szövetségében is Fischer Júlia pályafutásának negyvenéves jubileumát, a *Magyar Divatipar* tudósítása szerint a tulajdonos visszavonult a Stefánia úttal párhuzamos Jávor utca 5/a. szám alatti villájába.⁵⁶ Ez a környék, a millenniumra kiépült Városliget környéke már igazán elegánsnak számított. Csak a gazdag nagypolgárság tehetette meg, hogy Budapesten ne bérleményben, hanem saját tulajdonban, pláne kertes villában, házban lakjon.⁵⁷ Fischer Júlia visszaemlékezését, miszerint a cég (és egyben a budapesti divatipar) igazi megerősödése a mágnás vevők megjelenéséhez és az 1910-es évekhez kötődik, alátámasztja a család lakhelyválttatásának nyomon követése is. Az 1910-es évtized hozta meg azt az anyagi biztonságot, amely igazi, „kézzelfogható” változást, társadalmi emelkedést jelentett. 1921 karácsonya előtt néhány nappal azonban egy véletlen, banális baleset következtében – megvágta az ujját, amely elfertőződött – az akkor 65 éves Fischer Júlia vérmérgezésben váratlanul elhunyt.

ÚJRAKEZDÉS ÉS ÁTALAKULÁS

A Ferenciek terén lévő cég a háború után, immár az új generáció irányításával ismét terjeszkedésbe fogott, és a húszas évek elején „második virágkorát” élte. Fehérvári Aranka azonnal igyekezett kihasználni a fegyverszünet adta lehetőséget a korábbi kapcsolatok felvételére mind nyugat, mind kelet felé. A *Magyar Divatipar* már az 1920. januári 1-jei számában a sikereiről tudósított:

„Divatiparunk kiváló versenyképességét bizonyítja az, hogy a jelenlegi súlyos viszonyok közepette is sikerült igen figyelemreméltó üzleteket kötni Svájcban és Olaszországban, ahova a Fischer Júlia divatszalon két fiatal főnöke, Fehérvári Aranka és Aladár utaztak ki egy próbakisasszony kíséretében, kb. 140 ruhát és nagyobb mennyiségű szőrmét adtak el kitűnő áron.”⁵⁸

⁵⁵ 1917-ben a Fischer Júlia és Társa formálisan beszüntette működését, ekkor törölték a cégből a rég elhunyt Weiszberger Herminát (BFL VII.2.e. Cg. 5731. Végzés, 1917. december 1.). Ezután lányával ketten lettek a cég egyenrangú tulajdonosai, amit önállóan jegyeztek (BFL VII.2.e. Cg. 7549. Végzés, 1918. március 18.). Fischer Júlia és Társát a kereskedelmi társas cégek jegyzékébe a LXXV. kötet 363. lapján közkereseti társaságként bejegyezték.

⁵⁶ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. 3.

⁵⁷ Gyáni 1995b: 35.

⁵⁸ A magyar ruha Olaszországban és Svájcban. *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 1. 10. Fehérvári Aladár itt mint a cég főnöke szerepel. Ennek hivatalos voltát cégirat nem bizonyítja, talán hűgát kísérte el külföldi útjára.

Az olasz és svájci üzletkötés igen komoly teljesítmény, ha figyelembe vesszük, hogy mindezt a Tanácsköztársaság bukását követően és a végleges békekötést megelőzően hajtották végre. Közrejátszhatott a sikerben az is, hogy a háború után minden újdonság kelendő volt – főként a békés Svájcban, ahol megfelelő vásárlóerő is rendelkezésre állt. Ekkoriban még a párizsi cégek sem tértek igazán magukhoz. Az akkori helyzetet Szécsi Hacker József⁵⁹ a *Magyar Divatipar* hasábjain egyrészt azzal jellemezte, hogy kevés volt a munkaerő, mivel a túlnyomórészt külföldi állampolgárságú – magyar, cseh és német – munkások hazatérésre kényszerültek, másrészt „a fantázia is gyengébb. Hol vannak azok az idők, amikor a helyi statisztika szerint Párisban minden félórán egy új modell született?”⁶⁰

Más cég is próbált közvetlenül a háború utáni években külföldön megjelenni, a Berkovits cég például szintén 1920-ban Bécsben nyitott fiilálét, és bemutatót tartott a berlini divathéten is.⁶¹ A Fischer Júlia és Társa cégvezetője volt azonban az első az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaiból, aki a háború befejezése után közvetlenül Párizsba utazott, amiről a *Magyar Divatipar* 1920. április 20-i számában rövid értesítést,⁶² a következő számokban pedig részletes beszámolót közölt.⁶³ Fehérvári Aranka előbb Olaszországba⁶⁴ ment, majd Svájcra keresztül érte el Párizst, így valószínű, hogy az ottani ruhaeladás – igen előrelátó módon – a párizsi tartózkodás valutaszükségletét volt hivatott fedezni. Félő volt azonban, hogy a háború utáni kapcsolatfelvétel kimenetelét nem csak üzleti szempontok befolyásolhatják:⁶⁵

„Engem azonban mégis csak a régi modellházak izgattak. Istenem, vajon elfogadnak-e? Először is régi commissionairemhez [ügynök, megbízott – Sz. J. A.] siettem puhatolózni, hogy milyen a hangulat irántunk a divat legfelső fórumain? A fogadtatás minden várakozásomat felülmúlta. Nemcsak hogy nem volt visszataszító, hanem nyomban fölajánlott százezer frank hitelt is, amit nem, de jó tanácsait annál inkább elfogadtam.”⁶⁶

⁵⁹ Szécsi Hacker József Párizsban élt, a divatházak ügynökeként, valamint maga is modelltervezőként, divatrajzolóként működött. Gyakran jelentek meg többnyire rajzos divatbeszámolóit a *Magyar Divatiparban* és a *Színházi Életben*.

⁶⁰ Párisi levél. *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 11. 3.

⁶¹ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 1. 10. és 1920. (2.) 7. 6.

⁶² *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 14. 6.

⁶³ *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 15. 2, majd 16., 17., 18. számok.

⁶⁴ Az olasz hatóságok megkövetelték tőle a párizsi cégek meghívólevele mellé a francia beutazási engedélyt, de az – a postásztrájk idején szünetelő telefonösszeköttetés miatt – olyan sokat késett, hogy végül nélkül is megengedték a továbbutazást Svájc felé, „megelégedvén azzal, hogy becsületszóval ígértem a párisi praefektura engedélyének utólagos beküldését”. Az olasz divatot egyébként igen riktónak és rossz ízlésűnek, a svájcit pedig erős francia befolyás alatt állónak, így a budapestihez hasonlónak minősítette (Párisban. *Magyar Divatipar* 1920. [2.] 16. 2).

⁶⁵ Fehérvári Aranka tartott a magyarellenességtől még a párizsi szállodában is: „Valósággal féltem a Grand Hotel portásától, amikor bejelentő lapomat néki kitöltve átadtam. Rettegve gondoltam arra, hogy a nagy úr – meglátva, hogy én is a boche-ok szövetségese vagyok – egyszerűen kiutasít a szállodából. Túlzott aggodalom! A portás egyszerűen elsiklott nemzetiségem fölött, s igazi francia udvariassággal nyitott szobát, s szolgáltak ki” (*Magyar Divatipar* 1920. [2.] 17. 2).

⁶⁶ Párisban. *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 17. 2.

Előbb a másodrangú divatkereskedéseket kereste fel, és mivel ott nem tapasztalt kellemetlenséget, megpróbálkozott a legelőkelőbb szalonok egyikével, a Callot nővérek cégével.

„[E]gyszerre csak előhívták az én régi vendeusemet [elárusítónő – Sz. J. A.], aki nyílt örömmel üdvözölt, mint aki Ausztria-Magyarországról elsőként kereste föl őket. Szinte boldogan követtem eladónőmet, aki büszkeséggel vezetett végig a fényesen berendezett palota különböző stílusú szalonjain, miközben [...] megkaptam a másnap reggeli modellbemutatásra belépőjegyet. [...] Öt év után páratlan gyönyörűség volt 15-20 szebbnél szebb manequinen [manöken, próbakisasszony – Sz. J. A.] a színekben és anyagokban buján dúskáló új modellek vizsgálása. Nagyszerű műélvezet volt közvetlenül egyéni ízlésem szerint válogatni a nemes formák, művészi vonalak és ízléses színösszetételek, valamint harmonikus díszek együttes érvényesülésével ható modellekben, anélkül, hogy azokat a másod- vagy harmadkéz lefokozta volna.”⁶⁷

Fehérvári Aranka megtekintette ezenkívül a Chéruit, Madelain-Madelain, Drecoll, Jenny, Premet és Georgette szalonok kínálatát is, mivel ezek a magyar szalonvezetők körében népszerű, elegáns cégeknek számítottak. A párizsi modellek beszerzése komoly üzleti előnyt jelentett, hiszen még Bécsből is érkeztek később ezek miatt érdeklődők Budapestre.⁶⁸

Az alapító, Fischer Júlia az új sikereket már nem érthette meg. Az Aranka leánya által – aki 1921 nyarán házasságot kötött Komlós Pállal – szakmailag, Aladár fia által pedig üzletileg vezetett vállalat halálakor nagy átalakulás küszöbén állt. A gyerekek felismerték – amit sokan panaszoltak –, hogy a trianoni békekötés miatt lecsökkent államterület már nem nyújt elégséges piacot a budapesti szabóságoknak. A Fischer Júlia és Társa cég az új helyzetben is előnyösen tudta hasznosítani korábbi balkáni kapcsolatait, amelyek párizsi partnereik számára is értékesnek bizonyultak. 1921–1922 folyamán jelentős tárgyalásokat folytattak a neves párizsi Paquin⁶⁹ és Christoph Drecoll⁷⁰ cégekkel, amelyekkel együttműködve nagyszabású délkelet-európai exporttevékenységet terveztek. Ezt Fehérvári

⁶⁷ Párisban. *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 18. 2. A másod- vagy harmadkéz utalás a bécsi cégekre.

⁶⁸ Új modellejeknek másolataiert előkelő bécsi cégek jöttek Pestre: „örvendetes jelenség ez, mert azt igazolja, hogyha a magyar cégekben megvan a kellő mozgékonyaság és bátorság az eredeti párisi modellek közvetlen beszerzésére, akkor megfordulhat a kocka, s míg eddig mi mentünk Bécsbe másodkézből venni párisi modellt, ezentúl megtörténhetik, hogy Bécs jön Budapestre eredeti párisi ízlésért” (*Magyar Divatipar* 1920. [2.] 18. 6).

⁶⁹ A cég névadója Mme Jeanne Paquin (Jeanne Marie Charlotte Beckers, 1869, Ile Saint-Denis – 1936) és férje, Isidore René Jacob (nevét 1899-ben változtatta Paquinre). Mme Paquin a Rouff/Drecoll szalonban tanult (Reeder 2010).

⁷⁰ Christoph Drecoll (1851. november 21., Hamburg – 1933). Francia emigráns dedunokája. A hamburgi Röper & Messerschmidt és a bécsi Josef Hallauer cégeknél tanult. Az 1880-as években nyitotta meg Bécsben saját üzletét. 1905 és 1930 között Párizsban Mme Besançon de Wagner (az 1925-től működő divatcég vezetőjének, Maggy Rouffnak az édesanyja) által vezetett fiáliléja működött (Loschek 2005a).

Aranka így foglalta össze egy 1922. májusi cégbírósági beadványában, amikor a cég részvénytársasággá alakulásának soron kívüli elbírálását kérte:

„A rt. az azonos nevű egyéni cégből alakult, amely [...] 40 éve áll fenn, világra szóló hírnevet szerzett magának a női divatipar terén és nagy hasznot, elismerést szerzett a magyar iparnak. Ezen eredmények alapján tették mostanában Páris legelső divatcégei: a Paquin (Paris, 3 rue de la Paix) cég, továbbá a Ch. Drecol (Paris, 4. Place de l’Opera) cég nekünk azt az ajánlatot, hogy velünk közösen létesítenek a Balkán nagy városaiban, Szófiában, Belgrádban és Bukarestben közös üzleteket, ha – és ezt alapvető feltételül tűzték ki – részvénytársasággá alakulunk át. Ez a megalakulás már régen sürgős volt, de mostanáig akadályozta az, hogy [...] Fischer Júlia hirtelen elhalálozott, és a hagyatéki eljárás egész eddig akadályozta az alakulást. Most azután legkésőbb május 15-én Párisban kell lennünk a végső megállapodás eszközzése céljából.”⁷¹

Nem véletlen, hogy épp ez a két párizsi cég készült szorosabb kapcsolatra lépni a Fischer Júlia és Társával. A „szép, sikkos, elegáns és karizmatikus” Mme Jeanne Paquin által 1891-től vezetett divatház rendkívüli hasonlóságot mutat Fischer Júliáéval.⁷² Itt is egy tehetséges, kreatív és erős asszony állt előtérben, míg – korábban ráadásul szintén bankár – férje a gazdasági háttér megteremtésén dolgozott, 1907-es váratlan haláláig. A Paquin cégtől a terjeszkedés sem állt távol, az elsők között nyitottak üzletet Londonban, majd Amerikában, és modern divatbemutatókkal, marketinggel népszerűsítették a kollekcióikat.⁷³ A Drecol cég pedig – eredetileg osztrák lévén – talán könnyebben hajlott a kelet-európai kapcsolatok építésére. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy mindkét cég a századforduló és az I. világháború között – tehát nem a húszas években – élte fénykorát.⁷⁴ A Fischer Júlia és Társa azonban inkább meglevő, már bejáratos kapcsolatokat újította fel. A megállapodás létrejöhetett, mert a részvénytársaság 1922-ben valóban megalakult.

„A társaság célja a Fischer Júlia és Társa budapesti bejegyzett egyéni cég üzletének megszerzése és továbbfolytatása, női és gyermekruhák és általában mindennemű női- és gyermek-ruházati és divatcikk, fehérneműek, továbbá a mindezekhez szükséges

⁷¹ BFL VII.2.e. Cg. 17185. 17185/2. Bejegyző végzés, 1922. május 20. Csatolva Fehérvári Aranka a bejegyzés soron kívüliségét kérelmező levele, 1922. május 1.

⁷² Mme Paquin közismert volt arról, hogy vevőivel személyes kapcsolatot tartott fenn. Habár Fischer Júlia csak külföldi viszonteladó volt, megismerkedhetett vele vagy a lányával, és ez alapján kezdeményezhette a közös exportot is.

⁷³ Reeder 2010. Ingrid Loschek szerint a férj 1919-ben hunyt el (Loschek 2005b).

⁷⁴ Két évvel később a Paquin céget így értékelte a *Magyar Divatipar*: „Az még csak hagyján, hogy vasárnaponként a budapesti napilapok még mindig Paquint és Poir-et emlegetik divatirányítókul. Mi tudjuk, hogy ezek réges-régen letúnt nagyságok” (Nagyképű számárságok. *Magyar Divatipar* 1924. [6.] 6. 6). A cikk a *Nemzeti Újság* február 10-i számában megjelent cikkekre reflektált.

anyagok és eszközök előállítására, ily cikkek, anyagok és eszközök forgalomba hozatala, a vállalat üzletkörébe vágó szabadalmak és védjegyek megszerzése és hasznosítása.”⁷⁵

A Fischer Júlia és Társa Részvénytársaság igazgatóságának három tagja volt: Fehérvári Aranka, a férje, Komlós Pál, valamint a testvére, Fehérvári Aladár műépítész, a cég tehát az átalakulás után is családi irányítású vállalkozás maradt.⁷⁶ A franciákkal való együttműködés részletei források hiányában nem ismertek, de az bizonyára mindkét fél számára előnyös lehetett, hiszen a párizsi cégeknek új piacokat, a magyaroknak pedig a régiék megtartását biztosította. Habár a húszas években új francia tervezők – például Gabrielle (Coco) Chanel vagy Jean Patou – pályája ívelt fel, mégis rendkívül komoly szakmai elismerésnek számított 1922-ben, ha egy magyar szalon ilyen szoros együttműködésre léphetett két ilyen múltú céggel. Sem hasonlóra, sem arra nem volt precedens, hogy egy budapesti szabóság részvénytársasággá alakuljon. Ennek hírértékét mutatja, hogy a megalakulásról 1922 augusztusában a *Magyar Divatipar* is beszámolt.⁷⁷ Az eredetileg félmillió korona alaptőkét a húszas években folyamatosan emelték, aminek nem (csupán) az infláció növekedése állhatott a háttérében, mivel a tendencia az új fizetőeszköz megjelenése után is folytatódott: az 1926-ban 40 000 pengőre átszámított alaptőkét egy év múlva már 50 000 pengőre emelték.⁷⁸ 1927 után az alaptőke már nem változott.

A Fischer Júlia és Társa sikeres stratégiájával, széles körű vásárlói bázisával jól át tudta vészelni a húszas évek elején a korona romlásának időszakát, ami a többi szabóság számára folyamatos küzdelmet jelentett. Az iparosok a húszas években állandóan harcoltak a megrendelések csökkenésével és a szervezett munkások sztrájkokkal is nyomatékosított sorozatos béremelési követeléseivel. A szalonok megpróbálták egységesen fellépni a sztrájkok idején, hogy egyik szalon se ajánljon magasabb béreket. A Fischer Júlia és Társa azonban kivívta kollégái neheztelését, mert rendszeresen a többi munkaadó érdekét sértő bérpolitikát folytatott.⁷⁹ A folyamatos termelés biztosítása érdekében – nyilván a francia kapcsolat és a balkáni megrendelések miatt – a cég hajlandó volt a követelt magasabb béreket is megadni a munkásoknak, hiszen pontosan betartandó szállítási határidők

⁷⁵ BFL VII.2.e. Cg. 17185. 4799. Alapszabály.

⁷⁶ Az 1922. május 1-jén benyújtott bejegyzési kérelem tartalma: Alapszabály, Igazgatósági tagok jegyzéke: Komlós Pálné született Fehérvári Aranka, Komlós Pál (VII. Jávor u 5/a.), Fehérvári Aladár (IV. Ferenciek tere 3.), Felügyelőbizottsági tagok jegyzéke: Willinger Henrik (VI. Teréz krt. 24/b.), Kiss István (VII. Wesselényi u 6.), dr. Polgár György (VI. Teréz krt. 28.), Meghatalmazás: dr. Polgár György ügyvéd (VI. Teréz krt. 28.), 1922. április 28. A *Budapesti Közlöny* 1922. november 17-i számában jelent meg a közgyűlésre szóló meghívó, amelyen az alaptőkét újabb 4500 db, egyenként 1000 korona névértékű részvény kibocsátásával 6 millió koronára emelik. Az 1924. május 22-én megtartott rendes közgyűlésen 100 000 000 koronára emelték az alaptőkét, ezt teljes egészében be is fizették, 20 000 db, egyenként 5000 korona névértékű részvény mellett. Meghirdetve: *Budapesti Közlöny* 1924. május 10. 14.

⁷⁷ *Magyar Divatipar* 1922. (4.) 27. 7.

⁷⁸ BFL VII.2.e. Cg. 17185. Az 1926. április 22-i rendes közgyűlésen állapították meg.

⁷⁹ *Magyar Divatipar* 1923. (5.) 29. 7.

és szerződési feltételek kötötték a céget. A nézeteltérés végül oda vezetett, hogy 1923 őszén a részvénytársaság kilépett a nagyobb, ismertebb szalonokat szinte kivétel nélkül tömörítő Nőiruhakészítők Országos Szövetségéből. A szövetség lapja, a *Magyar Divatipar* később is beszámolt a munkaadói szolidaritás megsértésének eseteiről,⁸⁰ amiből nyilvánvaló, hogy Fehérvári Aranka egészen más utat követett, mint a nehézségekkel küszködő, kizárólag magyar megrendelőkre építő versenytársai.

DIVATTERVEZÉS ÉS KONFEKCIÓ

A párizsi cégekkel való együttműködés lehetőségét Fehérvári Aranka az „egész magyar ipar és iparművészet számára végtelenül fontos”-nak nevezte 1922. májusi cégbírószági folyamodványában. A megfogalmazás jól tükrözi a nődivatipar korabeli helyzetét. A szabók magukat elsősorban iparosnak és nem művészeknek tekintették, pedig munkájukban a fantáziának és a tervezésnek is szerep jutott. A modelleket – azaz a ruhák formáját, a szabásvonalakat – kétségkívül többnyire Párizsból (esetleg Bécsből) szereztek be. A kivitelezés, az anyag- és színválasztás, illetve a megvásároltakon kívül a saját modellek tervezése (bár ez inkább a többi, kint látott modellhez „feltűnően hasonló” darabokat jelentett) azonban közelített a művészi munkához. A divattervezés – a szecesszió művészei által tervezett, a korabeli divattól igen messze álló reformruhákon kívül – csak a harmincas évektől lett egyértelműen része az iparművészetnek, amikor (Európa- és Amerika-szerte is) széles körben elkezdték gyakorolni és oktatni.⁸¹ Magyarországon csak az eredeti modelleket védte törvény (1921: LIV. tc.), és bár már ez is nagy előrelépésnek számított 1921-ben, a valós helyzethez nem igazodott, hiszen maguk a szabók sem tekintették tevékenységüket művészi divattervezésnek, Párizsban vásárolt modelljeiket pedig saját műalkotásnak.⁸²

Fehérvári Aránaknak kétségkívül volt érzéke a divattervezéshez, ezt mutatja, hogy a balkáni üzleteik és belvárosi szalonjuk működtetése mellett egy egészen

⁸⁰ *Magyar Divatipar* 1924. (6.) 22. 7.

⁸¹ F. Dózsa 2014: 205.

⁸² Ekkor ugyanis „a divatiparoknak egyik nagy sérelme volt az, hogy iparművészeti nívón álló újszerű alkotásai megfelelő törvényes jogszabályok hiányában a jogosulatlan utánzások ellen védve nem voltak”. Az új törvény a képzőművészetivel azonos védelmet adott azoknak az iparművészeti alkotásoknak, amelyek a „szépérzékre hatnak és eredetiek”. A női szabók lapja szerint: „egy pillanatra sem kétséges, hogy a nőiruha modellok iparművészeti alkotások. A női divatruha célja [...] elsősorban az, hogy a vonalnak, a színeknek, a hímzéseknek, a csipkéknek, egyéb díszeknek és anyagoknak művészi alkalmazásával fokozottabban érvényesítse a [...] női testnek természetes szépségeit, és hogy ezzel [...] esztetikai gyönyöröket ébresszen. Az új nőiruha modell feladata emez egyetemes célokon belül az, hogy éppen a vonalak, színek és anyagok új csoportosításával olyan új művészi hatást ébresszen, amely a maga újszerűségével gyökeret tud verni: más szóval – divattá tud válni” (A modellok védelme. *Magyar Divatipar* 1922. [4.] 5. 5).

újszerű és merész kezdeményezésbe vágtak 1923 elején.⁸³ A Fehérvári testvérpár ekkor egy új céget alapított saját modellek tervezésére és forgalmazására, azaz – az általuk tervezett, eredeti ruhákat a mások általi többszörözés szándékával forgalmazó – „modellházként” is működni kezdtek.⁸⁴ A Nőidivat Konfekció és Modell Rt. igazgatóságának két tagja Fehérvári Aranka és Aladár volt, akik mellett az új részvénytársaság alapítói között jelentős külföldi befektetők – német, osztrák és angol részvényesek – szerepeltek, akik a társaság tőkéjének több mint 50%-át birtokolták.⁸⁵ Nem véletlenül, hiszen Európának ezen országaiban már az I. világháború előtt sokkal előrébb járt az – egyébként az USA-ból kiinduló – konfekcióipar, mint Magyarországon.⁸⁶ Ezzel együtt is a legnagyobb angol befektető, a részvények harmadát birtokló Eugen Komlós nyilván rokon volt, a családi összefogás tehát továbbra is követendő minta maradt. Az alapszabályból képet kaphatunk arról a sokoldalú tevékenységről, amellyel a cég foglalkozni kívánt.⁸⁷ Céljuk volt a ruhatervezés és a vidéki női szabók szabásmintákkal való ellátása, akik így hozzájuthattak legalább a „pesti” divathoz – ha már Párizs számukra elérhetetlennek számított –, és naprakész(ebb)en követhették az aktualitásokat, amit „már a legkisebb városban lakó úriasszony is megkívánt” – írta a *Színházi Élet*. A lap beszámolója szinte már reklámértékű:

„[E szalon az] egyik legnagyobb, legrégebb és legelőkelőbb ruhaszalon, amely a magyar divat irányításában feltétlenül vezető szerepet visz. [...] Ez a pozíció engedte meg most a kitűnő cégnek, hogy az érdekes újítást bevezesse és ezáltal a magyar divatéletet új mederbe vezesse.”

A vállalkozás szükségességét a tudósítás szerint a rohamosan értéktelenedő korona is indokolta, hiszen nehéz volt akár francia, akár osztrák valutához jutni. A vidéki szabók számára készülő szabásminták és a helyi megrendelőknek meg-

⁸³ „Konfekció és Modell Rt. néven Budapesten egy új modellvállalat van alakulóban, amely a Fischer Júlia és tsa rt-vel szoros érdekközösségben fog működni. A vállalat magánvevőkkel nem fog dolgozni, hanem fő célja az, hogy a belföldi konfekció ipar számára modellokat kreáljon és sokszorosítsa, hogy ezáltal fölöslegessé tegye a külföldi utazásokat és a költséges modellimportokat” (*Magyar Divatipar* 1923. [5.] 3. 10). Ugyanerről egy másik tudósítás: *Színházi Élet* 1923. (12.) 8. 63.

⁸⁴ BFL VII.2.e. Cg. 19077. Nőidivat Konfekció és Modell Rt.

⁸⁵ A BFL VII.2.e. Cg. 19077. Alapítási tervezet, 1923. január 7. szerint a 3 000 000 korona alaptőke 600 db, egyenként 5000 korona értékű részvényre oszlik. Ezek közül a Fischer Júlia és Társa Rt. 100-at, Alex Kohn (Berlin) 100-at, Eugen Komlós (London) 200-at, Emanuel Augenfeld (Wien) 60-at és Olga Vogelhut (Karlsbad) 40-et jegyzett. Komlós Pál és Fehérvári Aladár magánszemélyekként 20-20 részvénnyel rendelkezett, rajtuk kívül néhány kisebb magyar részvényes jegyezte a maradék 60 db részvényt.

⁸⁶ Ewing 1992: 120.

⁸⁷ „Női- és gyermekruhák készítéséhez, továbbá szőrmeárúk, fehérneműek és általában mindenféle női- és gyermek ruházatkodási és divatcikkek készítéséhez szükséges modellek, tervek, rajzok, szabásminták előállítására és megszerzésére [...] ezek elkészítése és többszörözése [...], valamint forgalomba hozatala” (BFL VII.2.e. Cg. 19077. A Nőidivat Konfekció és Modell Részvénytársaság alapszabályai. II. A társaság célja).

varrható modellek mellett a cég készruhákat is előállított, aminek köszönhetően azok, „akik a ruhacsínáltatás hosszadalmas procedúráját unják, így a legnagyobb kész modellruhákhoz juthatnak, amelyek ugyanolyan eredetiek, mint a párizsi divatkirályok legújabb divatkreációi”.⁸⁸

A cég úttörőnek számított a női divat konfekcionálásában, hiszen bár már léteztek készruhát áruló üzletek és áruházak, ekkor még nem terjedtek el széles körben Magyarországon. Még tartotta magát a nézet, hogy nem „elegáns” ott vásárolni. Valójában a fűző nélküli vonal elterjedése előtt nem is volt reális alternatíva a konfekció, hiszen a testet szorosan követő, bonyolult szabású, sok díszítést alkalmazó divat nem volt alkalmas tömeges reprodukálásra. A nem méretre, egyedileg készített ruha egyetlen középosztálybeli hölgy számára sem merült fel lehetőségként. Ráadásul társadalmi állásukból fakadóan ezek a hölgyek rendelkeztek is a gyakori és hosszas próbákat igénylő készíttetéshez elengedhetetlen szabad idővel. A szabók számára ez volt az „aranykor”, hiszen a magas igények sok kézimunkával járó kiszolgálása állandó munkalehetőséget biztosított. Az I. világháború idején azonban a divat új irányt vett, alkalmazkodott a szükségszerűen megváltozott életmódhoz: sok nő dolgozni kényszerült, ami az öltözködés terén előtérbe helyezte a praktikumot, és (legalábbis nappalra) elhagyta a dekorativitást és az exkluzivitást. 1920-ra elterjedtek a kevesebb anyagot és szabászati tudást igénylő, bő, ejtett derékvonalú „zsákruhák”, amelyeket már könnyű volt készruhaként forgalomba hozni. Ezután már csak a konfekció társadalmi elfogadottságának kellett (volna) változnia.⁸⁹ A *Magyar Divatipar* 1926-ban egy cikkben vetette össze a párizsi konfekció helyzetét a hazaiával:

„Párisban az öltözködés két véglet körül mozog. Van luxus és áruház (galleries, magasins) elegancia. Az utóbbi tipikusan amerikai jelenség, de Európában is egyre jobban tör előre. A technika izmosodásának logikus következménye ez, és az egyenruha korát készíti elő. Aki a luxus üzletekben nem vásárolhat, kénytelen a gyári tömegmunkával és a konfekcióval megelégedni. Olyan középút, mint nálunk, nincsen. A kisipar szerepe Párisban a »bedolgozás«. [...] Egy különbség azonban van: a párizsi nő »chic«-je. Az áruházak unalmas, egyhangú ruháiban, vagy a házilag összetákolt göncökben utolérhetetlen bájjal mozog. Ezt a kecsességet tévesztik sokan össze a jól öltözködéssel.”⁹⁰

A szabóipar szempontjából Franciaországhoz képest a legjelentősebb különbség abban állt, hogy Magyarországon volt egy igen népes kisiparos réteg, amit még ki is egészített az illegálisan dolgozó házivarrónők csoportja, s ők ki tudták szolgálni még a kevésbé tehető alsó középosztályt is egyedi darabokkal.

⁸⁸ *Színházi Élet* 1923. (12.) 8. 63.

⁸⁹ Amerikában, ahol hiányzott mind a születési arisztokrácia, mind a divatnak az *haute couture* szegmense, illetve a társadalom rétegződése kevésbé volt merev és a nők is nagy arányban dolgoztak, a konfekció gond nélkül elterjedhetett, a befektetőknek pedig vagyonszaporodást hozhatott. Anglia igen hamar, a húszas években követte az amerikai példát (Ewing 1992: 119–120).

⁹⁰ Dünn László: Párizsi levél. *Magyar Divatipar* 1926. (7.) 3. 2.

A konfekcióruha elfogadottsága csak az 1930-as években javult, akkor is inkább kényszerűségből, hiszen a gazdasági világválság a középosztályt is tovább szegényítette. Az 1930-as években – épp a szabók reakciójaként – a divat formái ismét testet követőbbé váltak, így a rosszul képzett házivarrónők munkájánál még mindig jobb alternatívát kínált az időközben megerősödött gyári ruhaipar, amely a kisiparosok közül is egyre többeket alkalmazott bedolgozóként.

Ezt a tendenciát ismerte fel a Fischer Júlia és Társa Rt. korát messze megelőzve. A húszas évek elején egyáltalán nem volt arra példa, hogy egy elsőrendű szalon készruhaüzletéget indítson be. A szalonok mereven ragaszkodtak a párizsi modellek alapján az egyedi ruhakészítéshez, és nem ismerték fel, hogy a készruhák tömeges gyártása utat jelenthet az üzleti sikerhez. A *Magyar Divatipar* így jellemezte az 1922-es helyzetet:

„Ma, amikor csonka országunk területén a budapesti divatiparosok fogyasztóinak száma olyan veszedelmesen lepadt, s amikor a nemzetközi viszonylatok miatt az elszakított országrészekkel való érintkezés még mindig olyan nehéz: nagyon fontos egzisztenciális kérdésünk az, hogy a belföldi fogyasztást miképpen emelhetnénk? Miképpen hódíthatna a szalonszabóság vevőket a konfekciótól és főleg a jogosulatlan iparúzókat, a háziszabónőket és modelltolvajokat bünszövetkezetétől?”⁹¹

Nem véletlen, hogy általános ellenérzés fogadta a szakmában a Nőidivat Konfekció és Modell Rt. megalakulását. A konfekcióipar sértette a megrendelésre dolgozó szalonok érdekeit, és nem tartották kollegiális lépésnek egy ilyen elismert szalontól az új piac megnyitását, hiszen az veszélyeztetheti a megszokott és – szerintük – anyagi biztonsággal kecsegtető egyedi ruhakészítés rendszerét.⁹² A *Magyar Divatipar* néhány héttel későbbi cikke viszont már arra mutatott rá, hogy az új vállalat elsősorban a magyarokat addig is „sújtó” osztrák konfekciót szándékozik kiszorítani, illetve annak helyét szeretné csak elfoglalni.⁹³ Az osztrák divatipar konzervatívizmussal szemben érzett ellenszenv, a valutabeszerezés tényleges nehézségei és az állandóan emlegetett magyar nemzeti érdekek támogatása

⁹¹ Tavaszai divatrevük. *Magyar Divatipar* 1922. (4.) 17. 1. A Fischer Júlia és Társa Rt.-nél is előfordult modell-lopás. Egy alkalmazottjuk munkaidő után és állítólagos betegállománya idején a cégnél látott, Párizsból hozott, illetve saját maguk által tervezett eredeti modelleket ott-hon elkészítette a szalontól elcsábított megrendelők számára (A modell-lopás iskolája. *Magyar Divatipar* 1928. [10.] 19. 2–3).

⁹² Ez a szemlélet megegyezik a párizsival – amely a magyar divatiparosok számára mindenben példaértékű volt –, ott szintén erősen tartottak a készruhák világától. Csak 1929-ben nyitott ilyen „második vonalat” néhány progresszív és kiterjedt amerikai kapcsolatokkal rendelkező cég: legelőször a Chanel, a Jean Patou és a Lucien Lelong.

⁹³ „A külkereskedelmi elzárkózás nehézségei arra bírták a Fischer Júlia és Tsa Rt. cég fiatal főnökeit, hogy egy külön vállalatot alapítsanak, [...] amellyel elsősorban a bécsi könnyű konfekció kiszorítása érdekében indítja meg az első rohamot. A készruha-kereskedelem nagy érdeklődéssel figyeli ezt az új iparfejlődési irányt, amely régóta érzett bajokat lesz hivatva pótolni” (*Magyar Divatipar* 1923. [5.] 5. 10).

tehát már elfogadhatóbbá tette az új vállalkozást.⁹⁴ A Fehérvári testvérek terve jó volt, de az iparosok megélhetését végül mégsem veszélyeztette. Az új részvénytársaság működése ugyanis nem volt sikeres, egyrészt a konfekcióra akkor még felkészületlen vásárlóközönség érdeklődésének elmaradása, másrészt „a kedvezőtlen gazdasági viszonyok és a modell szakmát akadályozó körülmények” miatt.⁹⁵ Így a cég már 1924 végére beszüntette a működését, és 1925 végén el is adták, nem váltotta be tehát az alapítók hozzá fűzött reményeit.⁹⁶

A Ferenciek terén levő Fischer Júlia-szalon népszerűsége ugyanakkor nem csökkent a húszas években. Ezalatt a párizsi cégek körében is egyre inkább az számított a fejlődés irányának, hogy bővítették kínálatukat, saját „márkanévük” alatt például sportruházatot, férfi-, vagy gyermekruhát, kiegészítőket, illetve piperecikkeket árusítva.⁹⁷ Ezt az üzleti stratégiát Fehérvári Aranka is alkalmazta, ezt bizonyítja 1928-ból a *Színházi Élet* híradása. A lap egy előkelő lovaspóló-ese-mény kapcsán említi őt:

„Tout [egész – Sz. J. A] Budapest, rengeteg férfi és ragyogó szép asszony, s a levegőben valami egészen különös enyhe, de mégis elbűvölő parfüm. Ezt a parfümöt kivételesen nem a természetnek, hanem Fischer Júliának köszönhetjük. A párizsi nagy divatházak mintájára ő is parfümöt kreált a különböző toalettekhez. Amit én konstatáltam, a 222-es volt. Mondhatom, hogy Chanel agyondicsért Numero ötöse⁹⁸ pacsuli ehhez képest.”⁹⁹

Hogy a modelltervezésre akkor még nem jött el a megfelelő idő, azt nemcsak saját tevékenységük, hanem az általuk 1920-ban kiírt magyarosruha-tervezési pályázat gyenge visszhangja is alátámasztja. A Párizstól való függés ugyan

⁹⁴ Az 1923-as év legnagyobb problémája a rossz pénzügyi helyzet miatt „felesleges” valutapazarlásnak minősített külföldi modellbeszerzés pénzügyminisztérium általi betiltása volt. A Párizstól való függetlenség a szabók szemében akkor még lehetetlennek tűnt – amin a magyar modelltervezés ezen új cége sem változtathatott (Kállay Tiborhoz, a pénzügyminiszter úr Öngyméltóságához. *Magyar Divatipar* 1923. [5.] 18. 1).

⁹⁵ BFL VII.2.e. Cg. 19077. Jegyzőkönyv az 1925. november 29-én tartott rendes közgyűlésről. Ezen Fehérvári Aladár bemutatta a társaság 1924. december 31-i mérlegét, amely üzleti forgalom hiányában csak az alaptőkét tartalmazta, nyereség híján a társaság osztalékot sem fizetett. Ezen a közgyűlésen határozták el az átalakulást, Komlós Pálné Fehérvári Aranka és Fehérvári Aladár pedig lemondtak igazgatósági tagságukról.

⁹⁶ BFL VII.2.e. Cg. 19077. Beadvány az 1925. nov. 29-én megtartott közgyűlési jegyzőkönyv alapján, 1926. január 16. A Nőidivat Konfekció és Modell Rt. átalakult Színház és Kabaré Részvénytársasággá.

⁹⁷ Legsikeresebb példaként ebből a szempontból Coco Chanel, Jean Patou, Jeanne Lanvin cégei említhetők.

⁹⁸ Coco Chanel 1921-ben készítette el első parfümjét, ami azzal keltett feltűnést, hogy csak vegyi összetevőkből (aldehidek felhasználásával) készült, illetve elnevezés helyett száma volt: a készítő, Ernest Beaux több mintát készített, és Chanel ezek közül a szerencseszámának megfelelő, 5-össel jelölt üveget választotta (De la Haye 2010).

⁹⁹ Divatlevél a Szép Helénáról, a lovaspólóról, szép asszonyokról, hamis gyöngyökről. *Színházi Élet* 1928. (17.) 45. 75.

egyértelmű volt a korszakban, a magyaros ruhák iránti érdeklődés viszont időről időre – a politikai hullámokkal, jelen esetben Trianonnal párhuzamosan – felerősödött, és ezeket a modelleket természetesen nem lehetett importálni. A Fehérvári testvérek még édesanyjuk 1920. évi visszavonulása alkalmából egy 25 000 koronás alapítványt tettek,¹⁰⁰ aminek 5000 koronás jövedelmét a magyarosruha-tervezés előmozdítására szánták. Ennek terhére írt ki pályázatot 1920-ban és a következő évben is a Nőiruhakészítők Országos Szövetsége.¹⁰¹ Az első évben a pályázati feltételeket rendkívüli kiadásban jelentette meg a *Magyar Divatipar*. Utcai viselésre alkalmas, magyaros női (leány) ruhákat kellett tervezni, amik nem jelmezszerűek, hanem a régi magyar viseletek jellegzetességei mellett a modern divat irányelveit is figyelembe veszik.¹⁰² Az első díjakat Cs. Holló Erzsé, Tedesco Juci és Kertészffy Jánosné nyerték. Bár pályázó bőven akadt, még a díjazottakból sem vált senki sikeres divattervezővé, és a magyaros ruhák sem lettek jellemzőek a párizsi modellek helyett a pesti utcákon a verseny hatására. A következő évi kiírásról már alig közölt részleteket a *Magyar Divatipar*,¹⁰³ persze a pályadíj alapját képező alapítványi összeg is elértéktelenedett az infláció következtében. Mindebben szerepe lehetett a divatról való akkori felfogásnak is, amit érzékletesen szemléltet Holzer Andor, Holzer Sándor fia:

„Az, hogy Budapest emancipálja magát Páristól, emberi számítás szerint, teljesen lehetetlen. Vagyis, ha nem akar nemzeti ruhát viselni – már pedig a nyugati világ szerint, kultúrvárosi ember nem jár napközben nemzeti viseletben, hanem csak európai ruhában – akkor szerintem sohasem lesz divat Páris nélkül, míg Páris fenn áll.”¹⁰⁴

1933-ban, a dr. Ferenczy Ferenc által útjára indított, a Társadalmi Egyesületek Szövetsége keretében kiírt hasonló, de sokkal nagyobb szabásúra sikerült pályázaton – amely végül elindította a magyar művészi ruhatervezést – a Fischer Júlia és Társa cég Tüdős Klára tervének kivitelezésével vett csak részt,¹⁰⁵ saját tervet nem nyújtott be, ami tulajdonképpen meglepő, hiszen Fehérvári Arankának láthatóan volt indíttatása a tervezésre. Ennek oka akkor már nyilván a cég nehéz anyagi helyzete volt.

¹⁰⁰ A Fischer Júlia (és Holzer Sándor) alapítványok 10 000 koronájának kamataira segélyként lehetett pályázni 1921 telén (*Magyar Divatipar* 1921. [3.] 34. 6).

¹⁰¹ *Magyar Divatipar* 1921. (3.) 9. 1.

¹⁰² *Magyar Divatipar* 1920. (2.) 22. Rendkívüli kiadás. Pár hét múlva a lap beszámolt a haladásról, kiemelve, hogy „Tervezőművész körökben élénk figyelmet keltett a kiírás, úgyhogy remélni lehet, hogy szép tervek érkeznek be” (*Magyar Divatipar* 1920. [2.] 25. 6).

¹⁰³ F. Dózsa 2014: 200.

¹⁰⁴ Holzer Andor: Útban Amerikába. *Magyar Divatipar* 1922. (4.) 17. 4. (A Nőiruhakészítők Országos Szövetsége elnökének fia kétévi praxisra New Yorkba utazott, útközben Párizsból írta a levelet, keltezése 1922. április 25.)

¹⁰⁵ Némethy Ella, az Operaház művésznője viselte, a rajzpályázaton II. díjat nyert (F. Dózsa 2014: 206).

VÉGJÁTÉK

A húszas évek első felének prosperálása után a gazdasági világválság idején a Fischer Júlia és Társa Rt. fizetéseképtelenné vált,¹⁰⁶ és ettől kezdve gyakorlatilag alig működött. A harmincas évekbeli mérlegekben leginkább az előző évi áthozatalok szerepelnek, nyereség alig. A család számára is megpróbáltatásokkal teli időszak lehetett ez: források utalnak Fehérvári Aladár betegségére, Aranka pedig 1934-ben igazgatósági tagból önálló cégjegyzési joggal nem rendelkező cégvezetővé lépett vissza.¹⁰⁷

Ezt tudva meghökkentő olvasni 1935 márciusában a *Színházi Élet* képekkel is illusztrált, lelkes beszámolóját arról, milyen nagy tömeg gyűlt össze a szalomban – tényleges bemutató meghirdetése nélkül is –, hogy a legújabb, frissen elkészült kollekciót meglekintse:

„Fischer Júlia kollekciója a párizsi divat hűséges tükre. Modelljei közül nem egyet már Párizsban vásárolt meg néhány előkelő divathölgy, aki jelenleg Párizsban él. Ezeknek a Párizsban kiválasztott ruhát Budapestről küldték el. [A kollekció gazdag kínálatának – blúzok, ruhák, kosztümök, estélyik – legszebb darabja,] legnagyobb slágere egy Maggy Rouff modell: a Casanova. Fekete, testhez simuló, kitűnő szabású, földig érő, hosszú ujjú toalett ez, amelyet mindkét karon csuklóban tenyérnyínnél is szélesebb (à la grec [sic!]) vonalú arany karkötő díszít. Ez a ruha Párizs szenzációja volt. Fischertől is csak a legjobban öltözködő nők kapják.”¹⁰⁸

Fehérvári Aranka 1935 augusztusában végképp kilépett édesanyja addigra gazdaságilag tönkrement örökségéből,¹⁰⁹ és Couture néven új szalont alapított. Hamar sikert aratott – nyilván sok vevője követte őt, ismerve tehetségét. 1935 decemberében a *Színházi Élet* már arról tudósított, hogy az új szalomban készültek a ruhák Makay Margit vígszínházbeli premierjére.¹¹⁰ A felsorolás egyrészt jól mutatja, milyen magas színvonalon és különleges luxusminőségű

¹⁰⁶ Ekkor egy szerencsétlen igazgatósági tagcsere is történt. Komlós Pál helyébe Kovács Ilona lépett, aki hamarosan otthagya a céget, és munkaügyi pert is indított a cég ellen (BFL VII.2.e. Cg. 17185. 17185/23. Beadvány, melyben az 1931. július 20-án tartott közgyűlés iratait benyújtják).

¹⁰⁷ Cégjegyzési joga kollektívva – egy igazgatósági taggal közösség – redukálódott (BFL VII.2.e. Cg. 17185. 17185/29. Beadvány. Az 1934. augusztus 8-án megtartott közgyűlés jegyzőkönyve, 1934. november 26.).

¹⁰⁸ *Színházi Élet* 1935. (25.) 13. 78.

¹⁰⁹ BFL VII.2.e. Cg. 17185. 17185/31. Beadvány, 1935. augusztus 8.

¹¹⁰ „A feltűnést keltő garderobe a következő darabokból állt: ezüstszürke szatén fogadóruha, nagy, bő ujjakkal, hátul sima, elöl pedig gazdagon húzott görögös szoknyával; fekete szaténruha Stuart-csipkegallérral. A ruhát fekete, hosszú bársonykabát egészíti ki, kapucniszerű gallérral. Gyönyörű rózsaszín szatén empire vonalú pongyolája, rövid derékkal, guvrírozott szoknyával, széles aranyövvel és sállal, amelyet hermelinbélés díszít. Sárgászöld muszlinruha, bő, glöknis szoknyával, sárga övvel és kombinéval, nagy, hosszú ujjakkal, és végül fehér cloque ruha nerz prémezéssel” (*Színházi Élet* 1935. [26.] 1. 74).

anyagokból dolgozott az új szalon, másrészt érzékelteti, hogy a színésznő miért számított az egyik lelegegásabb primadonnának.¹¹¹ A biztató kezdet ellenére az új szalon, feltehetőleg tőkehiány miatt, 1937-ben megszűnt.¹¹²

Húga kilépése után a Fischer Júlia és Társa Rt.-t hivatalosan Fehérvári Aladár „vezette”, ami hamarosan felszámolói minőségre korlátozódott. Felszámolás iránti kérelmében többek közt az alábbiakat írta a cégbírósnak:

„Az egész 1935. évben állandó tárgyalásokat folytattunk a kibontakozás, egyezségkötés és alapítke emelése iránt, melyek eleinte sikerrel biztattak, és minden kilátásunk megvolt arra, hogy vállalatunkat ily módon szanálhatjuk. A tárgyalások elhúzódása során azután az 1936. esztendőben teljesen tönkrementünk, munkánkat kénytelenek voltunk megszüntetni, helyiségünkben távozni és végül is egybe kellett hívnunk a közgyűlést a felszámolás kimondása céljából.”¹¹³

Ezt követően lényegében már csak formaságok választották el a céget a tényleges megszűnéstől, ami így is elhúzódott 1943-ig.¹¹⁴ Öröm az ürömben, hogy a harmincas években a Nőiruhakészítők Országos Szövetségével elsimultak a cégvezetők vitái, így Fehérvári Aranka és bátyja is bekerült annak igazgatóságába. Fehérvári Aladárral épp 1938. végi megszűnése előtti utolsó számának utolsó oldalán, „búcsúképpen” közölt érdekes interjút a *Magyar Divatipar* – mintegy párhuzamba állítva a lap sorsát egy híres magyar divatcéggel, illetve a szövetség egyik vezetőségi tagjával. Az interjúból kiderül, hogy a híres, csődbe ment szalon egykori főnöke már négy éve ismét építész-mérnök-ként keresi kenyerét, és – mint mondta – szerencsére most több dolga van, mint valaha.¹¹⁵

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII.2.e. Cégbírósnak írott iratok.

Cg. 5731. Fischer Júlia és Társa, 1897–1917.

Cg. 7549. Fischer Júlia és Társa, 1917–1922.

¹¹¹ Kiss 2014: 69.

¹¹² „Megszűnt a Couture ruhaszalon. Amit heteken át rebesgettek, az valóra vált. Végleg megszűnt a Fehérvári Aranka vezetése alatt működött belvárosi női divatszalon. Ő volt a vállalat technikai és szellemi vezetője, akinek neve volt a szakmában. A cég megszűnése alkalmából hálás köszönetét fejezte ki szövetségünknek azért a pártfogásért, melyben őt részesítettük. Fehérvári Aranka tagja volt egyébként igazgatóságunknak is” (*Magyar Divatipar* 1937. [19.] 10. 11).

¹¹³ Talán a befektetőkkel való tárgyalások átmeneti sikere tette lehetővé az 1935-ös, sikeres bemutatót (BFL VII.2.e. Cg. 17185. 17185/39. Felszámolás iránti kérelem Fischer Júlia és Tsa Rt., II. Ponty u 14., 1937. január 18. – a cím Fehérvári Aladár lakóhelye).

¹¹⁴ A BFL VII.2.e. Cg. 17185. 17185/49. Végzés, 1943. április 22. elrendeli, hogy a felszámolás befejezése folytán a cég megszűnése bejegyeztessék.

¹¹⁵ *Magyar Divatipar* 1938. (20.) 12. hátsó borító belső oldala.

- Cg. 17185. Fischer Júlia és Társa Részvénytársaság, 1922–1943.
 Cg. 19077. Nődivat Konfekció és Modell Rt., 1923–1943.
 VII.102.a. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Fogolytörzskönyvek, 1906.
 VII.173. Gászner Béla közjegyző iratai, 1895, 1905.
 VII.185. Weiser Károly közjegyző iratai, 1890.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék. Kiadja a Franklin Társulat, Budapest, 1880–1899.
Budapesti Czim- és Lakásjegyzék. Kiadja a Franklin Társulat, Budapest, 1900–1928.
Magyar Divatipar, 1919–1938.
Színházi Élet, 1918–1938.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- De la Haye, Amy 2010: Gabrielle (Coco) Chanel. In: Steele, Valerie (ed.): *The Berg Companion to Fashion.* Berg, Oxford–New York, 138–144.
 De Marly, Diana 1980: *History of the Haute Couture 1850–1950.* Batsford, London.
 Ewing, Elizabeth 1992: *History of Twentieth Century Fashion.* Batsford, London.
 F. Dózsa Katalin 1989: *Letűnt idők, eltűnt divatok.* Gondolat, Budapest.
 F. Dózsa Katalin 2014: A Muskátlí című kézimunkaújság és a magyaros öltözködési mozgalom az 1930-as években. In: uő: *Megbámulni és megbámultatni. Viselettörténeti tanulmányok.* L'Harmattan, Budapest, 199–215.
 Gyáni Gábor 1995a: Házasságok kötése és bontása. In: uő: *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón.* (A város arcai.) Városháza, Budapest, 12–27.
 Gyáni Gábor 1995b: A pesti bérház és lakói. In: uő: *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón.* (A város arcai.) Városháza, Budapest, 35–52.
 Gyurgyák János 2001: *A zsidókérdés Magyarországon.* Osiris, Budapest.
 Kiss Csilla 2014: „A modern színművészetnek egyik, hatalmas hódító fegyvere a toilett.” *Korall* (15.) 55. 46–73.
 Loschek, Ingrid 2005a: Drecoll, Christoph. In: uő: *Reclams Mode- und Kostümllexikon.* Philipp Reclam Jun., Stuttgart, 531.
 Loschek, Ingrid 2005b: Madame Paquin. In: uő: *Reclams Mode- und Kostümllexikon.* Philipp Reclam Jun., Stuttgart, 560.
 Nádai Pál 1926: *Asszonyi pompa.* Globus, Budapest.
 Odescalchi Eugénie 1987: *Egy hercegnő emlékezik.* Gondolat, Budapest.
 Pekár Zsuzsa 1992: Egy belvárosi polgárház története. In: Hanák Péter (szerk.): *Polgári lakáskultúra a századfordulón.* MTA TTI, Budapest, 60–96.
 Reeder, Jan Glier 2010: Jeanne Paquin. In: Steele, Valerie (ed.): *The Berg Companion to Fashion.* Berg, Oxford–New York, 551.